

MITEN TEHDÄ KOKOELMAT NÄKYVIKSI?

Varastokirjaston ja STKS:n seminaari 16.11.2009

Suomen tieteellisen kirjastoseuran ja Varastokirjaston koordinoiman Kokoelmakartta-konsortion yhteinen seminaari Miten tehdä kokoelmat näkyviksi järjestettiin Tieteiden talossa 16.11.2009. Seminaari osoittautui hyvin suosituksi, sillä osallistujia oli noin 90. Päivän anti oli monipuolinen ja herätti ajattelemaan entistä laajemmin kokoelmatyötä kirjastojen merkittävänä tehtävänä.

Ohjelma koostui tasokkaista luennoista ja käytännön toiminnan esittelyistä. Luennoitsijoina olivat FT Susanna Pettersson Valtion taidemuseosta, Jindriska Pospisilova Tsekin kansalliskirjastosta, FL Raine Wilen Kansalliskirjastosta ja professor emeritus Anto Leikola. Kokoelmakartan käytännön toteutuksia esittelivät Pirjo Laitonen ja Raili Alanne Terkosta, Eeva Savolainen Kymenlaakson ammattikorkeakoulun kirjastosta, Hannele Nurminen Tampereen yliopiston kirjastosta ja Hannele Dahl Museoviraston kirjastosta. Päivän vetäjinä toimivat Pentti Vattulainen Varastokirjastosta ja Harri Ahonen Kansalliskirjastosta.

Taidekokoelmien hallinta voi muistuttaa kirjastokokoelmien hallintaa?

Susanna Petterssonin esitys taidekokoelmien synnystä, arvottamisesta ja käytöstä valaisi mielenkiintoisella tavalla taidekokoelman käsitteen merkitystä ja muuttumista aikojen kuluessa. Hän kertoi, että taiteesta tuli keräilykohde vasta 1500-luvulla. Taiteen omistuksen katsottiin sittemmin nostavan omistajansa arvostusta ja synnyttävän sekä kulttuurista että aineellista pääomaa. Taiteella on ollut myös poliittista merkitystä – eri aikojen ja kulttuurien kriteerit taiteen arvottamiselle ovat vaihdelleet.

Taidekokoelmien hallintaan näyttää liittyvän samankaltaisia ongelmia kuin kirjakokoelmien käsittelyyn. Tällainen pitkään pohdittu ongelma on kokoelmien luokittelu. Petterssonin mukaan Samuel Quiccheberg laati v. 1565 luokituksen, jossa oli viisi pääluokkaa ja 10 tai 11 alaluokkaa. Arvokkaimpaan luokkaan kuuluivat öljyvärimaalaukset, omat ryhmänsä muodostivat sitten veistokset, akvarellit, piirustukset jne. Sittemmin luokitteluja on tehty mm. aika- ja tyylikausien mukaan ja taiteellisen arvon mukaan. 1600-luvulla taiteilijoiden nimillä alkoi olla merkitystä taiteen arvolle. Museoiden määritelmiin taide pääsi vasta 1700-luvulla. Tällöin alettiin myös vaatia, että museoiden teosten oli oltava aitoja, ei kopioita. Arvo määräytyi tekijän kuuluisuuden mukaan. Taiteen encyklopedistit käsittelivät teoksia esimerkkeinä teostyypeistä tai koulukunnista.

Suomessa vuonna 1846 perustettu Suomen taideyhdistys ajoi taidekokoelmien aseman vahvistamista ja taidekokoelmat saivatkin museoissa virallisen statuksen 1868. Arvottamisessa seurattiin tuolloin Hegelin innoittamana klassismin ihanteita ja pidettiin taidetta aikansa, kansakuntansa ja ympäristönsä ilmentymänä. Kokoelmien arvottaminen ja ammattitaito nousivat tärkeiksi mm. Fredrik Cygnaeuksen puheenjohtajakaudella ja B.O. Schaumanin ollessa yhdistyksen intendenttinä 1868-87. Tällöin laadittiin myös ensimmäisen kerran taidekokoelmien luettelo.

Kokoelmien karsinta on tärkeätä taidekokoelmienkin hoidossa. Taideyhdistyksessä kokoelmat luokiteltiin ns. todelliseksi kokoelmaksi ja historialliseksi arvoa omaavaksi kokoelmaksi. Jälkimmäiseen kuuluivat mm. suurmiesten muotokuvat ja ennen taideyhdistyksen perustamista tehdyt teokset. Museoon sopimattomiksi määriteltiin mm. tukitarkoituksessa hankitut teokset, huonot kopiot ja huonot teokset. Kokoelmien kehittämisessä puhutaan toisinaan aukkojen paikkaamisesta. Susanna Pettersson piti tätä vaikeana toteuttaa, koska historiaa voidaan esittää useana erilaisena kertomuksena.

Taiteen arvoa mitataan monin tavoin, myyntiarvona, vakuutusarvona, osana aikansa kontekstia, kansallisena kulttuuriperintönä jne. Valtion taidemuseossa seurataan kokoelmien kartuntaa erityisesti laadun mukaan. Lisäksi seurataan käyttöä eli vierailuita museossa. Erittäin tärkeänä pidetään taidekokoelmien digitaalista saatavuutta ja käyttöä, asiakasliittymien kehittämistä ja verkkopedagogiikkaa. Myös kokoelmien metatiedot ja yhtenäiset luettelointiohjeet ovat tärkeitä, samoin tekijänoikeuskysymykset. On helppo huomata, että muistiorganisaatioiden yhteistyöllä on vahva pohja kokoelmasektorilla.

Conspectus kokoelmatyössä

Tsekin kansalliskirjastossa on jo pitkään käytetty Conspectus-metodia monipuolisesti hankinnassa, sisällönkuvailussa ja palvelussa, mm. kansallisissa alanmukaisissa tiedonhaun portaaleissa MetaLib-ympäristössä. Jindriska Pospisilova esitteli, miten Tsekin kansalliskirjastossa on kolmelle eri kokoelmalle laadittu aihealueittain Conspectuksen avulla taulukko, jossa määritellään kokoelmien nykyinen taso, hankinnan taso ja taso, jota kokoelman strateginen kehittäminen edellyttäisi. Lisäksi on määritelty kokoelma kieli. Tsekissä käytetään Conspectusta myös luokituskaaviona. Siellä on tehty käännös UDK:sta Deweyn luokitukseen. Sovelluksia on jouduttu tekemään, koska jotkut kategoriat ja aihealueet ovat amerikkalaisessa Conspectuksessa liian yksityiskohtaisia tai toiset taas riittämättömiä tsekkiläiseen maailmaan.

Raine Wilen kertoi kokoelmien arvioinnin menetelmistä ja Conspectuksen käytöstä erityisesti M. Monroen ja J. Ver Steegin vuonna 2004 julkaistun artikkelin pohjalta (Library Quarterly, 2004, vol. 74, no. 2, s. 181-205). Kokoelmia voidaan katsoa monesta näkökulmasta kuten rahoittajana, kirjastonhoitajana tai tutkijana. Arvioinnin epävarmuutta lisäävät luottamuksen puute tasojen kuvauksiin ja erilaisiin näkemyksiin siitä, mikä tekee kokoelmasta hyvän. Mainitussa tutkimuksessa kaikki käyttivät arvioinnin menetelmänä käytöstä/ käyttämättömyydestä kertovia listoja, useat olivat käyttäneet myös Mary Bushingin Suomessakin esittelemää hyllytarkastelua, jossa selvitettiin mm. kokoelmien ikää, kielijakaumaa jne. Impressionistista menetelmää, jossa yksittäinen tutkija arvioi kokoelmaa, ei artikkelissa suositella. Kirjallisuuslistoja ja vuosiluetteloita käytettiin myös, benchmarking-menetelmää pidettiin hyvänä, jos löydetään samankaltaisia tarpeita omaavia muita organisaatioita.

Arvioinnin ulottuvuuksissa tärkeätä on miettiä, kenelle kokoelma on tarkoitettu. Tällöin kokoelmien laatua tulisikin arvioida erikseen paikallisella tai alueellisella ja universaalilla tasolla. Paikallinen viitosen kokoelma – Conspectuksessa arvioidaan kokoelmia asteikolla 1-5, jossa 5 on korkein arvio – olisi tällöin sellainen, joka täyttää paikallisten käyttäjien tarpeet. Universaali viitonen taas kattaisi periaatteessa kyseisen alan kaikki julkaisut.

Wilenin mukaan Conspectuksen arvo perustuu yhteiskäyttöön ja kokemusten vaihtoon. Epäjohdonmukaisuudet ovat ymmärrettäviä, kun näkökulmia ei ole rajattu.

Mikä on tieteenalansa klassikko?

Emeritus professori Anto Leikola puhui siitä, mikä on tieteenalansa klassikko, miten klassikoksi tullaan ja voidaanko ennustaa, että jostakin tulee klassikko? Hän rajasi esityksensä eurooppalaiseen luonnontieteeseen renessanssiajasta eteenpäin. Filosofia oli myös rajattu pois, koska siinä klassikon käsite on erilainen. Antiikin ajan tutkimus on myös rajattu pois, koska siitä on Leikolan mukaan vaikea tietää, onko se tiedettä vai filosofiaa.

Kuka määrittelee klassikon? – Leikolan mukaan ensisijaisesti kunkin tieteenalan historioitsijat. Klassikoksi voi joissakin tapauksissa päästä jo ennen kuolemaansa – varsinkin jos elää 100-vuotiaaksi ja on tehnyt

tärkeimmän tieteellisen työnsä nuorena! On kahdenlaisia klassikoita: toisaalta aikanaan huomiota herättäneitä tai paljon luettuja ja toisaalta niitä, joilla ei omana aikanaan ollut merkitystä, mutta jotka on löydetty myöhemmin. Jotkut klassikot ovat olleet hyviä tieteen popularisoijia kuten hyönteistieteestä hyviä havaintoja tehnyt, hyvin kirjoittanut ja aikanaan paljon luettu Jean-Henri Fabre. Toista tyyppiä edustaa esimerkiksi Gregor Mendel, perinnöllisyystieteen uranuurtaja, jonka yksi ainoa artikkeli on ollut käänteentekevä alan kehitykselle vasta hänen kuolemansa jälkeen.

Kääntäminen muille kielille on usein merkki klassikosta, erityisesti silloin kun teos käännetään huomattavasti ilmestymisaikansa jälkeen tai kun siitä tehdään useita käännöksiä. Tällainen on esimerkiksi Descartes, jota on käännetty suomeksi 1990/2000-luvulla. Descartes'in Metodien esitys on sekä filosofiaa että tiedettä. Darwinia on käännetty suomeksi useita kertoja.

Osa klassikoista luetaan edelleen, mutta osa tieteellisesti erittäin merkittävistä teoksista on ns. ei-luettavia. Esimerkiksi Newtonin Principia-teos vuodelta 1687 kuuluu jälkimmäisiin, Leikolan mukaan sen on Suomessa lukenut vain jo edesmennyt professori Raimo Lehti. Ei-luettaviin klassikoihin kuuluvat myös Andreas Vesaliuksen anatomiaa koskeva teos ja Nicolaus Copernikuksen tähtitieteellinen teos, molemmat vuodelta 1542, sekä Johannes Keplerin Astronomia nova (1609), jonka tekijä halusikin ”kirjoittaa matematiikkaa matemaatikoille”. Ns. luettaviin klassikoihin sen sijaan kuuluvat esimerkiksi William Harvey'n fysiologiaa ja erityisesti verenkiertoa koskeva De motu cordis (1628), josta uusimmat painokset ovat 2000-luvulta, Galileo Galilein italiaksi kirjoittama Dialogo (1632), Francesco Redin Generazione degl' insetti (1668), joka käännettiin latinaksi jo omalla vuosisadallaan ja julkaistiin sen ajan pokkariversiona, Adam Smithin Wealth of Nations (1796) ja T. R. Malthusin Principle of Population (1798), jossa ennustettiin väestön liikakasvu ja sen tuoma nälänhätä. Linnén teoksia käännetään yhä, mutta hänen pääteostaan Systema naturae (1735), josta on useita versioitakin, ei juuri lueta eikä käännetä. 1800-luvulta Leikola nimesi klassikoiksi mm. Darwinin, Pasteurin ja Swammin soluopin ja 1900-luvulta Planckin sekä Watsonin ja Crickin yhden sivun artikkelin, joka on sittemmin johtanut DNA-tutkimuksiin.

Yleisön kysymykseen mahdollisista suomalaisista klassikoista Leikola katsoi mahdollisiksi lähinnä Edward Westermarckin, lintujen muuttoreittejä tutkineen J.A. Palménin, perinnöllisyystieteilijä Harry Federleyn ja paleontologi Björn Kurtenin, joka tunnetaan myös aiheeseen liittyvistä populaareista romaaneistaan.

Kokoelmakartta käytännössä

Pirjo Laitonen ja Raili Alanne kertoivat kokoelmakartan toteutuksesta Terkossa. Kokoelmien määrällisiä kartoituksia on tehty monografioista NLM-luokituksen perusteella. Laitosen mukaan taulukkomainen tieto antaa enemmän informaatiota kuin sanalliset kuvailut. Kokoelmien ikä ja määrät eri aihealueilla tulevat selkeästi esiin Access-hakujen avulla. Raili Alanne esitteli Terkon kausijulkaisujen kartoitusta. Niissä ei ole NLM-luokitusta, mutta on luokkia vastaavat Mesh-termit. Lehtien arvioinnissa voidaan käyttää impact factoreita ja e-aineiston osalta jonkin verran käyttötilastoja, mutta esimerkiksi painettujen lehtien artikkeleiden kopioinnista ei ole tietoja. Terkon tietoja kokoelmista on tallennettu Doriaan.

Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa kartoituksia on tehty hyllyluokittain eri kirjastoyksiköistä. Doriaan on kuvailtu taidealan monografiat sekä lääke- ja hoitotieteen kokoelma. Eeva Savolainen kertoi, että kuvailujen avulla on saatu kokonaiskuva aihealuejakaumasta sekä kokoelmien kieli- ja ikäjakaumasta. Ammattikorkeakoulussa 73 prosenttia aineistosta on 1990- ja 2000-luvuilta ja 77 prosenttia aineistosta on suomenkielistä. Laajimmat kokoelmat ovat tekniikassa, yhteiskunnallisilla aloilla ja luonnontieteissä lääketiede mukaan lukien. Kokoelmatyön tuloksena myös Tietokeskus Vellamon kirjastoaineiston profiili on luotu – tietokeskus on Kymenlaakson museon, Suomen merimuseon, Museoviraston kirjaston ja Helsingin yliopiston Palmenian sekä Kymenlaakson ammattikorkeakoulun yhteinen.

Tampereen yliopiston kirjasto on usean vuoden aikana laatinut esimerkillisellä tavalla kokoelmien kartoituksia ja kuvailuita ja markkinoinut niitä sekä omalle tiedeyhteisölleen että muualla, viimeksi posterilla Milanon IFLA-kokouksessa. Hannele Nurminen kertoi, että toistaiseksi on kartoitettu historia, kasvatustiede, kielitiede, matematiikka, psykologia ja informaatiotutkimus sekä terveystieteen osastokirjaston kaikki alat. Saatua tietoa on käyty läpi käyttäjien eli yliopiston laitosten kanssa: on pohdittu yhdessä, mitä tulokset kertovat laitokselle, mistä tulokset johtuvat, mitä aineistoa voidaan poistaa, mitä säilyttää ja mitä tulee hankkia.

Museoviraston kirjasto sai alkusysäyksen kokoelmakarttaan koulutuksesta vuonna 2007. Tulossa oleva muutto uusiin tiloihin 2011 on kannustanut tavoitteeseen luoda hyvin järjestetyt ja helposti käytettävät kokoelmat avohyllyissä ja varastossa. Arvioinnin menetelminä on käytetty Helkasta ajettuja ikä- ja kielijakautumia, hyllytarkastelua, excel-muistiinpanoja sekä arvioinnissa conspectusta ja asiantuntijoita. Koska kotimaiset kokoelmat ovat erityisen tärkeitä, ne tarkastettiin muita yksityiskohtaisemmin, esimerkiksi hyllytarkastelussa kirja kirjalta.

Vuokko Palonen